

Vezérműlánc-kopás összehasonlítása motorfékpadon és tribométeren

Comparison of timing chain wear generated on engine dynamometer and tribometer

PAULOVICS László¹, SZENTENDREI Dániel¹, KUTI Rajmund², Jan ROHDE-BRANDENBURGER¹, TÓTH-NAGY Csaba¹

¹Széchenyi István Egyetem, Belsőégésű Motorok és Járműhajtások Tanszék, 9026 Győr, Egyetem tér 1., bmt.sze.hu

²Széchenyi István Egyetem, Mechatronika és Gépszerkezettan Tanszék, 9026 Győr, Egyetem tér 1., mgt.sze.hu

Abstract

The most common solution for wear testing of timing chains is to test the complete chain in a running engine. A more economical, more energy-efficient alternative to this could be a specimen test with one chain link on a tribometer. However, the results of these tests are difficult to compare with the results of tests in a running engine, as they quantify wear by measuring other parameters. Wear depth can be the parameter that allows a direct comparison between wear conditions of the entire chain and tribometer specimens. This can be determined by 3D scanning of wear scars.

Keywords: timing chain, wear, tribometer, radionuclide technique, confocal microscopy

Kivonat

A vezérműláncok kopásvizsgálatára a legelterjedtebb megoldás a teljes lánc működő motorban való tesztelése. Ennek egy olcsóbb, energiahatékonyabb alternatívája lehet a láncszemeken végzett próbatestvizsgálat tribométeren. Ezen vizsgálatok eredményei azonban nehezen összehasonlíthatók a motorikus üzemben végzett vizsgálatok eredményeivel, mivel más paraméter mérésével számszerűsítik a kopást. A kopásmélység lehet az a paraméter, mely közvetlenebb összehasonlítást tesz lehetővé a teljes lánc és a tribométer-próbatetek kopása között. Ennek meghatározása a kopásnyomok 3D-szkennelése által lehetséges.

Kulcsszavak: vezérműlánc, kopás, tribométer, radionuklid technika, konfokális mikroszkópia

1. BEVEZETŐ

Az utóbbi 20 évben a személygépkocsik motorjaiban alkalmazott kenőolajok minősége nagymértékben megváltozott. A súrlódási veszteségek csökkentése céljából az általánosan alkalmazott 10W-40 viszkozitási osztályról több lépésben 0W-30-ra, majd 0W-20 viszkozitási osztályra tért át az autóipar. A viszkozitás csökkenése mellett azonban a motorok terhelése egyre nőtt az egyre nagyobb fajlagos teljesítménynek köszönhetően, amit a downsizing motorfejlesztési irányzat váltott ki. Az olajcsere-intervallumok hossza is sok esetben nőtt, számos motor esetén 2 évet vagy 30.000 km-t kell szolgálnia az olajtöltetnek két olajcsere között.

A megváltozó követelmények miatt a motorfejlesztőknek számos motorkísérletet és olajvizsgálatot kellett végezni, melyeknek különböző szintjei vannak, attól függően, hogy milyen részletesen kívánják leképezni a valós rendszert [1].

Ha egy új alkatrészt vagy új kenőanyagot kell kipróbálni, a teljes jármű vagy motor üzemi körülmények között vagy fékpadon való vizsgálata a legkézenfekvőbb megoldás. Ezek a valóságos terhelésnek köszönhetően megbízható és releváns információkat szolgáltatnak, de felettébb időigényesek és költségesek, valamint az ökológiai lábnyomuk is jelentős. A másik végletet jelentő modellvizsgálatok és próbatestvizsgálatok legfőbb előnye a költséghatékonyság és a gyorsaság, valamint az eredményt befolyásoló körülmények és paraméterek feletti nagyfokú kontroll. Ezek esetében a vizsgálat szempontjából releváns paraméterek megfelelnek a valóságnak, de többi vizsgálati paraméter standardizált, melynek köszönhetően az

ok-okozati összefüggések hatékonyan feltárhatók, az eredmények pedig összehasonlíthatók más szabványos vizsgálatok eredményeivel [1].

Sokszor célravezető lehet a különféle vizsgálati szintek kombinálása, de összehasonlításuk több szempontból is nehéz. Eltérő a terhelés jellege, eltérők maguk az alkatrészek vagy próbatestek, és sokszor a mért jellemző is. Némely esetben ezek a problémák legalább részben áthidalhatók, lehetővé téve a különféle szinteken végzett vizsgálatok eredményeinek összehasonlítását. Erre szükség lehet például egy vizsgálati módszer validációja alkalmával. A következő fejezetek egy ilyen esetet mutatnak be, vezérműláncok motorfékpadon és tribométeren végzett kopásvizsgálatának összehasonlításával [1].

2. VEZÉRMŰLÁNC ONLINE KOPÁSMÉRÉSE MOTORFÉKPADON

Az elmúlt tíz évben a Széchenyi István Egyetem Belsőégésű Motorok és Járműhajtások Tanszéken több radionuklid technikával [1] végzett kopásmérés került végrehajtásra vezérműláncokon, illetve a motorok egyéb hajtóláncain. Ezek a vizsgálatok általában a változó olajminőség mellett (használt olaj, tüzelőanyaggal szennyezett olaj) jelentkező kopás meghatározására irányultak, és a láncok kopássebessége került kiértékelésre különféle munkapontokban [3].

Az egyik ilyen vizsgálat egy Diesel-motor vezérműláncának kopására irányult különféle motorolajok használata mellett, melyek a következők: új 0W-20, új 0W-30, és utóbbi 200 órát motorfékpadon járt (kb. 15.000 km-rel egyenértékű) változata. A láncokban 10 csapot és hüvelyt kellett aktiválni, melyek együttes kopása ezek után online mérhető volt 0,1 nm felbontással. Minden olajjal ugyanazon 5 különböző fordulatszám-terhelés munkapontban 3 órán keresztül járt a motor, mialatt az olajban lévő, aktivált csapokból és hüvelyekből származó kopadék sugárzása folyamatosan mérve volt. Ennek eredményeképp minden 3 órás munkapontra egy átlagos kopássebesség került megállapításra [1].

Az 1. táblázat tartalmazza olajonként a lánchüvelyek átlagos kopássebességét, az 5 munkapont alatt mért teljes kopást, és a különféle olajokkal mért kopás arányosított értékét, mely esetben a 0W-30 volt a referencia.

1. táblázat – Lánckopás mértéke különféle olajokkal motorfékpadon vizsgálva

olaj	átl. kopássebesség [nm/h]	teljes kopás 15 h [nm]	kopás aránya 0W30-hoz mérten
0W-30	0,72	10,8	100 %
0W-20	0,62	9,3	86 %
0W-20 200 h	8,40	126	1167 %

Az eredmény mindkét fajta friss olajjal az összes munkapontban 0,5 és 0,8 nm/h közötti kopássebesség, ami a tapasztalatok szerint teljesen normális érték. A 0W-30 olaj esetén 0,72 nm/h, a 0W-20 esetén 0,62 nm/h lett az 5 munkapontra vetített átlag, mely összesen 15-15 órányi mérés eredménye. Ez alatt összesen 10,8 nm volt a hüvelyek átlagos kopásmélysége a 0W-30 olajjal és 9,3 nm a 0W-20 olajjal. (Az átlagos kopásmélység alatt jelen esetben 10 db hüvely átlagos kopásmélysége értendő a furat teljes felületére vonatkoztatva, 15 órányi járatás után.) A motorra előírt olajcsere-periódusnak megfelelő üzemidőt elérte, 200 órát használt 0W-30 olajjal ehhez képest jelentősen megnőtt a lánc kopása. A 15 órányi mérés végén 126 nm volt az átlagos kopásmélység a hüvelyek teljes felületén, ami 8,4 nm/h átlagos kopássebességet jelent [1].

A következtetés tehát, hogy az élettartama végén járó, degradálódott és korommal erősen szennyezett olajjal a kopás több mint 10-szeres értékre növekedhet. Ugyanakkor figyelembe véve, hogy a motor nem mindig erősen használt olajjal jár, a használt olajjal mért kopássebesség sem kritikus a lánc élettartama szempontjából. A láncok élettartama során a kopásból eredő maximális megengedett nyúlás 0,5% [4], mely a vizsgált lánc esetén 8-10 nm/h átlagos kopássebességnek felel meg a teljes élettartam alatt, ami jellemzően 300.000 km, azaz kb. 5000 üzemóra. Ez alapján kijelenthető, hogy a lánc élettartama mindegyik olaj használatával biztosított [1].

A fenti eredmények csak egy kis részét képezik a teljes vizsgálatnak, mely során 7-féle tüzelőanyag-motorolaj kombinációval volt összehasonlítva a lánc kopása különböző motor-munkapontokban. Az eredmények ára több mint 250 órányi motorfékpadon járatás, több mint 4000 liternyi elfogyasztott tüzelőanyag. A láncszemek aktiválási költsége pedig az összes elfogyasztott tüzelőanyag árának többszörösét tette ki [1].

3. VEZÉRMŰLÁNC-SZEMEK TESZTELÉSE TRIBOMÉTEREN

Mivel a motorfékpadai vizsgálatok meglehetősen költségesek, érdemes gazdaságosabb alternatívát keresni, ha lehetőség van rá. Olaj-összehasonlító vizsgálatok például tribométeren is elvégezhetők, akár a vezérműláncok anyagának figyelembe vételével is, ha a tribométeren szokásosan használt standard próbatestek helyett vezérműlánc-szemeket alkalmazunk [5].

A Belsőégésű Motorok és Járműhajtások Tanszéken kifejlesztésre került egy vizsgálati technológia hüvelyes láncok tribométeren való kopásvizsgálatára. A vizsgálatok Diesel-motorok hüvelyes láncbaiból kiserelt csapokon és hüvelyeken zajlottak, tesztenként 1 db hüvely és 1 db csap felhasználásával [5],[6].

A vizsgálatok egy Plint TE-77 tribométeren folytak, melyben a lánc hüvelyének külső felülete volt a csap felületére nyomva, miközben a hüvely a beállított löketen és frekvencián mozgott. Az így elvégzett kopásvizsgálatok hátránya, hogy a csak relatív összehasonlításra alkalmasak, mint minden modellvizsgálat, de ez sok esetben elegendő. Az összeállítást és a hüvelyen jelentkező kopást az 1. ábra szemlélteti [1].

1. ábra. A tribométerbe szerelt csap-hüvely összeállítás élvi ábrája (balra), a hüvelyen keletkezett kopás szemléltetése (középen) és a kopásnyom digitális mikroszkópos felvétele az átmérők méretével (jobbra)

Ez az összeállítás alkalmas lehet pl. különféle olajminőségek összehasonlítására a lánc anyagának figyelembe vételével. A vizsgálat több fejlesztési lépésen esett át [5],[6],[7], mire az optimális paraméterek kialakultak. Az utolsó változatban 1 mm-es lökettel és 10 Hz frekvencián járt a tribométer, 50 N normálerő és 100 °C olajhőmérséklet mellett. A tesztek időtartama 22 óra volt [7].

A vizsgálatok során mérve van a súrlódási együttható, vizsgálat után pedig mikroszkóppal kerül megmérésre a hüvelyen a kopásátmérő. A csapok kemény kerámia bevonattal rendelkeznek, ezért azokon nem volt mérhető kopás, csupán kissé felpolírozódott és elszíneződött azok felülete. A kopás mértéke így a hüvelyen mért, lökettel párhuzamos és merőleges irányú kopásnyom-átmérők átlagával jellemezhető, hasonlóan a szabványos golyó-tárcsás olajvizsgálatokhoz [8], melyeknél a golyón mért kopásnyom-átmérő az összehasonlítás alapja.

A V6 Diesel-motor fékpadai járatása során alkalmazott olajminőségek a tribométeren is összehasonlításra kerültek. A vizsgálatok után mért kopásnyomok átlagos átmérője és szórása (olajmintánként 3-4 próbatesttel elvégzett tesztek után) a 2. táblázatban látható [1].

2. táblázat – Kopásnyom-átmérők és szórásuk különféle olajokkal tribométeren vizsgálva

olaj	kopásátmérő átlag [μm]	kopásátmérő szórás [μm]	kopásátmérő rel. szórás [%]
0W-30	364,8	16,1	4,40
0W-20	350,2	16,4	4,68
0W-30 200h	909,8	4,6	0,50

A szórást figyelembe véve a 0W-20 és 0W-30 olajok között nem fedezhető fel szignifikáns különbség, ha a kopásátmérőből indulunk ki. Ez a próbatestek geometriájából adódik, mivel a kopásnyom két henger keresztirányú metszetének felel meg. Ebből fakadóan a kopásátmérőre alapozott kiértékelés egyik hátránya, hogy kis különbségek nem mutathatók ki egyértelműen (a különbség a szórásmezőn belül van), mivel a kopásátmérő növekedése nem arányos a lekopott tömeggel vagy térfogattal, sem a kopásmélységgel. Így ez a módszer csak viszonylag nagy különbségek kimutatására alkalmas. Ahhoz nem elég érzékeny a kopásátmérő változása, hogy kisebb különbséget megbízhatóan mutasson ki a kopás mértékében [1].

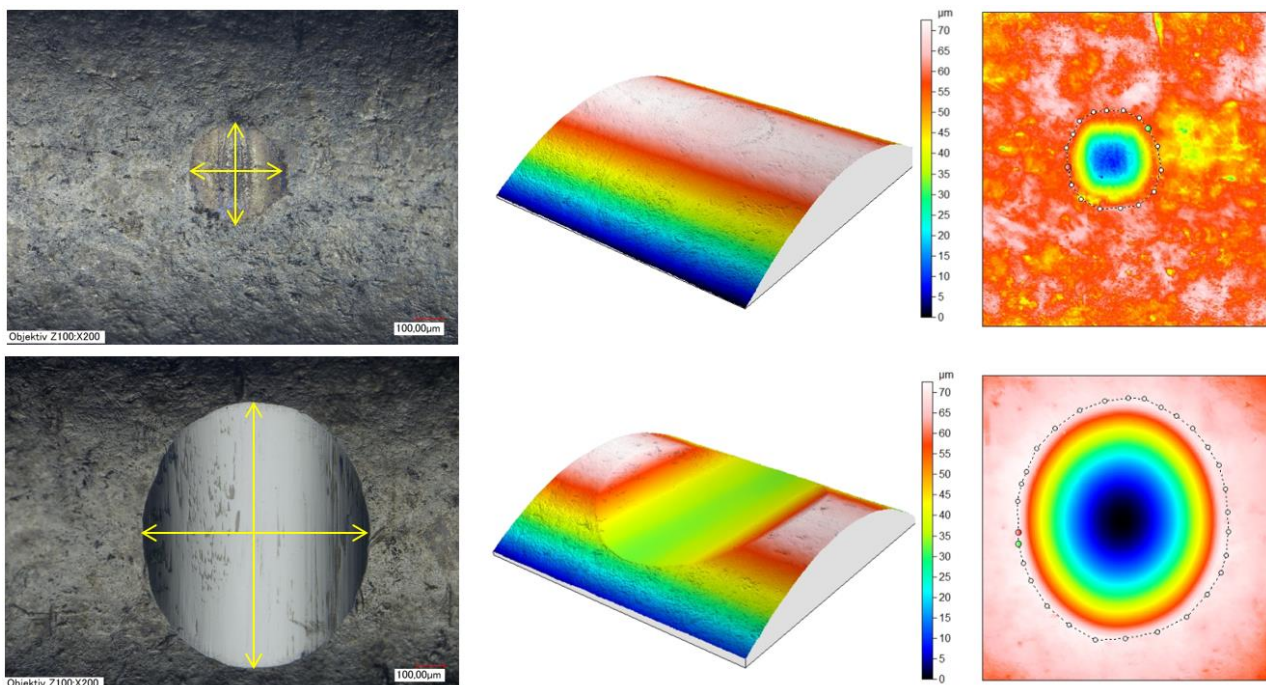
A másik probléma, hogy a tribométeren a kopásátmérőből [μm] kapott értékek belsőégésű motoron végzett RNT kopásmérés eredményeivel nem összevethetők, hiszen az utóbbinál a kopás mértéke kopássebességben [nm/h], illetve kopásmélységben [nm] van kifejezve, A vizsgált felület nagyságának és az alkatrész anyagának ismeretében ezekből kopástérfogat és kopástömeg számítható [1].

Az RNT kopásmérés módszere tehát azon alapul, hogy a kopó felület nagyságát állandónak tekintjük. A tribométeres vizsgálatok kiértékelése ezzel szöges ellentétben áll, vagyis a kopó felület nagyságának változását mérjük, ebből is belátható, hogy a standardizált próbatestvizsgálatok és a valós alkatrészekon végzett kopásvizsgálatok eredményei nem összehasonlíthatók, legfeljebb a sorrendiség tekintetében [1].

4. KOPÁSMÉLYSÉG MEGHATÁROZÁSA 3D SZKENNELÉSSEL

A tribométeres vizsgálatok eredményei úgy lesznek összevethetők a motoralkatrészek kopásával, ha meghatározzuk a lekopott térfogat nagyságát vagy a kopás átlagos mélységét. Az előző fejezetben ismertetett tribológiai vizsgálatok után a próbatesteken fellépő kopás térfogatának és kopásnyom átlagos mélységének meghatározása lehetséges a kopásnyom 3D-szkennelésével, ha rendelkezésre áll egy erre alkalmas berendezés, pl. konfokális mikroszkóp vagy fehérfény-interferométer.

A lác próbatesteken fellépő kopás térfogatának és a kopásnyom átlagos mélységének legpontosabb meghatározása a teljes kopásnyomról készített nagy felbontású 3D-topográfia segítségével lehetséges. A kopásnyomok 3D-szkennelésével kapott adathalmazból könnyen kiszámítható a kopásnyom felülete. A kopás mélységének és térfogatának meghatározásához azonban szükséges definiálni egy referenciafelületet, amihez viszonyítható a kopás. A hüvely hengerformája miatt a referenciafelület nem sík, így a kisebb kopásnyomokat nehéz behatárolni a 3D-s ábrán. A hengerpalástot síkba terítve azonban a kopásnyom szélei a kisebb magasságkülönbségek miatt jól kivehetővé válnak (2. ábra). A kiterített felületen a kopásnyom kívüli területre referencia sík illeszthető, így a kopásnyom feletti „hiányzó” térfogat a szkennelt felület és a referenciafelület közötti különbségeként határozható meg. Erre a számításra a konfokális mikroszkóp LeicaMap kiértékelő szoftverének beépített eszköze jól alkalmazható volt [1].

2. ábra. – A felső sorban új, az alsó sorban használt 0W-30 olajjal keletkezett kopásnyomok *digitális mikroszkópos felvétele (balra), konfokális mikroszkóppal beszkenntelt 3D-topográfiaja (középen), valamint a kopástérfogat és kopásmélység kiszámításához kiterített 3D felületi topográfia (jobbra)*

A 3D topográfia alapján számított értékek a kopásnyom felülete, térfogata, maximális és átlagos mélysége. Ezzel a módszerrel az összes próbatest kopásnyoma be lett szkennelve és az előbb említett mennyiségek ki lettek számítva. Olajmintánként 3-4 próbatest adataiból kapott átlagos értékeket és azok relatív szórását a 3. táblázat tartalmazza. A relatív szórás minden esetben 15% alatt volt azonos olajjal vizsgált próbatesteknél [1].

3. táblázat – Kopásnyomból számított paraméterek átlag értékei és szórása

olaj	kopásátmérő		kopásfelület		kopástérfogat		átlagos kopásmélység	
	d [μm]	rel. szórás	A [μm^2]	rel. szórás	V [μm^3]	rel. szórás	h [μm]	rel. szórás
0W-30	364,8	4,40%	112 512	14,42%	194 779	14,46%	1,59	10,66%
0W-20	350,2	4,68%	107 711	1,00%	145 316	9,25%	1,35	8,86%
0W-30 200h	909,8	0,50%	603 667	3,60%	9 783 174	10,12%	16,17	6,81%

Annak érdekében, hogy a különféle kopást jellemző paraméterek egymással összehasonlíthatók legyenek, a mérőszámok normalizálva lettek. A tiszta 0W-30 olajjal kapott értékeket tekintjük minden mérési vagy számítási módszernél referenciának, az ezzel az olajjal mért kopás értéke lett minden esetben 100%, a 0W-20 és 200 órát futott 0W-30 pedig ehhez lett viszonyítva. Ezt az összehasonlítást mutatja a 4. táblázat [1].

4. táblázat – Tribométeren és motorfékpadon vizsgált különféle kopásparemeterek egységesített értékei

olaj	kopásátmérő	kopásfelület	kopástérfogat	átl. kopásmélység	RNT átl. kopássebesség
0W-30	100%	100%	100%	100%	100%
0W-20	96%	96%	75%	85%	86%
0W-30 200h	249%	537%	5023%	1018%	1167%

Mindezek alapján megállapítható, hogy a kopásnyomok szkennelése után az átlagos kopásmélység szinte ugyanolyan arányt eredményez a három olajminta esetén, mint a motoron végzett RNT vizsgálattal mért kopás, ami nem meglepő, hisz átlagos kopásmélységet hasonlítunk átlagos kopásmélységhez. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a két esetben más volt a kontaktfelület, hisz a motorban működő láncok esetén a lánc csapja vonalszerűen érintkezik a hüvellyel, míg tribométeren pontszerű érintkezés volt a kiindulási állapot [1].

5. ÖSSZEZÉS

Az elvégzett vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a tribométeres kopásvizsgálatok során és motorvizsgálatok során különféle kenőolajokkal kapott eredmények egymással jobban összehasonlíthatók, ha a tribométeres vizsgálatok kopását a kopásnyom átmérője helyett a kopásnyom 3D-szkennelése útján kapott térfogattal vagy átlagos kopásmélységgel jellemezzük. Annak ellenére tehát, hogy a próbatestek terhelése erősen eltér, tribométeres kopásvizsgálattal arányaiban jól reprodukálhatók a motorikus üzemben kapott eredmények, a különféle motorolajokkal kapott kopás arányát tekintve. Ennek szignifikanciáját azonban a jelenlegi eredmények nem bizonyítják kétséget kizáróan, így szükséges további méréseket végezni, hogy kellő mennyiségű adat álljon rendelkezésre az összefüggések pontos feltérképezéséhez.

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- [1] Paulovics L., Tabakov Zs. M., Tóth-Nagy Cs., Rohde-Brandenburger J., Kuti R. *Comparison of timing chain wear produced on engine dynamometer and tribometer using 3D-scanning of wear scar*, Nikodem J; Klempous R. (eds.) 12th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom 2021), Proceedings, Online kiadás, IEEE, 2021, 485-490.
- [2] Scherge M., Pöhlmann K., Gervé A. *Wear measurement using radionuclide-technique (RNT)*. Wear, 2003, 254 (9), 801-817.
- [3] Gergye T., Dreyer M. R., Kehrwald B., Optatzy W. *Analysis of the Wear Behavior of Combustion Engine Components Using Radionuclide-Technique*. SAE-China, FISITA (Eds.) Proceedings of the FISITA 2012 World Automotive Congress, 2012, (1), 171-181.
- [4] Fink T., Hirschmann V. *Kettentriebe für den Einsatz in modernen Verbrennungsmotoren*. MTZ – Motortechnische Zeitschrift 62, 2001, 796–806.
- [5] Paulovics L., Tóth Á. D., Hanula B., Kopp A., Knaup J., *Tribometerversuche an Steuerelementen*. 58. Tribologie-Fachtagung 2017: Reibung, Schmierung und Verschleiß, Forschung und praktische Anwendungen, Gesellschaft für Tribologie, Göttingen, Aachen, 2017, P9
- [6] Paulovics L., Németh M., Knaup J., *Alternative Verschleissmessverfahren für Steuerketten*. Knaup, J. (Ed.) 5. Győri Tribologie- und Effizienztagung, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2018, 199-216.
- [7] Paulovics L., Kuti R., Rohde-Brandenburger J., Tóth-Nagy Cs., *Development of comparative investigation method for timing chain wear analysis using oscillating tribometer*. Acta Technica Jaurinensis, 2021, 14 (4) 406-423.
- [8] *Lubricants — Determination of tribological quantities for oils and greases — Tribological test in the translatory oscillation apparatus*, ISO 19291:2016